

Μνήμων

Τόμ. 14 (1992)

Alice Teichova and P. L. Cottrell (eds), *International Business and Central Europe 1918-1939*, Leicester University Press, N.Y. 1983.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΔΡΙΤΣΑ

doi: [10.12681/mnimon.512](https://doi.org/10.12681/mnimon.512)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΔΡΙΤΣΑ Μ. (1992). Alice Teichova and P. L. Cottrell (eds), *International Business and Central Europe 1918-1939*, Leicester University Press, N.Y. 1983. *Μνήμων*, 14, 330-333. <https://doi.org/10.12681/mnimon.512>

νότα δίνονται χωρίς συναισθηματισμούς ή άλλες εκτιμήσεις. Δεν θα γινόταν κι αλλιώς καθώς συνεχώς εξελίσσονταν και δεν υπήρχε ο αναγκαίος χρόνος. Το κείμενο δεν συγκρίνεται με το ημερολόγιο του Πληζιώτη ως προς τον πλούτο των εκφραστικών μέσων, την έκταση και την ζωνάνια. Μās μεταδίδει πάντως το κλίμα που επικρατεί στις μονάδες, τις ατομικές προσπάθειες επιβίωσης, ενώ ο πόλεμος εξελίσσεται και παρασέρνει τὰ πάντα.

Το ημερολόγιο εκδίδεται από συγγενικό πρόσωπο, την Έλενη Ανδρουλιή, με φωτογραφική ανατύπωση τῆς κάθε χειρόγραφης σελίδας και τῆ μεταγραφή τῆς ἢ αἴσθησης τῆς ἀμεσότητας ἐντείνεται ἔτσι γιὰ τὸν ἀναγνώστη. Συνοδεύεται ἀπὸ χάρτη τῆς πορείας τοῦ συντάκτη.

ΜΑΡΙΑ ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Alice Teichova and P. L. Cottrell (eds), *International Business and Central Europe 1918-1939*, Leicester University Press, N.Y. 1983.

Πρόκειται για συλλογικό έργο που αναφέρεται στην εμφάνιση και λειτουργία «πολυεθνικών» επιχειρήσεων στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη στην περίοδο του Μεσοπολέμου.

Πιο συγκεκριμένα, οι δεκαέξι μελέτες που περιλαμβάνονται στον τόμο επιχειρούν

International Business & Central Europe 1918-1939

Edited by Alice Teichova and P.L.Cottrell

να αναλύσουν τις σχέσεις μεταξύ βιομηχανικών επιχειρήσεων και τραπεζών που έδρευαν στη Δυτική Ευρώπη και που είχαν ιδρύσει θυγατρικές επιχειρήσεις στην Κεντρική, Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη στη διάρκεια του μεσοπολέμου. Η συγκέντρωση αυτών των άρθρων με ενιαία προβληματική αποτελεί την πρώτη σοβαρή προσπάθεια ανάλυσης των επιχειρηματικών συμφερόντων του ξένου κεφαλαίου σε μια περίοδο οικονομικών ανακατατάξεων και σε μία περιοχή της οποίας η εθνική φυσιογνωμία άλλαξε ριζικά μετά τη διάλυση της Αυστροουγγαρίας το 1918 και τη δημιουργία νέων κρατών, στα πλαίσια της Συνθήκης των Βερσαλλιών και του Τριανόν.

Οι μελέτες τονίζουν την οικονομική πλευρά της επιρροής των «Μεγάλων Δυνάμεων» στις νέες χώρες με σκοπό να κατανοηθούν οι μηχανισμοί διεξόδου με τη μορφή άμεσων επενδύσεων στη βιομηχανία και στις τράπεζες από βρετανικά, γαλλικά, γερμανικά και άλλα ξένα κεφάλαια.

Ο τόμος διαίρεται σε πέντε μέρη, ένα πρώτο γενικό εισαγωγικό και τέσσερα

άλλα που αφιερώνονται σε διάφορες χώρες-εξαγωγείς κεφαλαίων. Το πρώτο μέρος πραγματεύεται τα χαρακτηριστικά των μεγάλων επιχειρήσεων στις χώρες που επιδιώκουν την επέκταση των δραστηριοτήτων τους σε νέους γεωγραφικούς χώρους. Επιχειρείται μία σύγ-

κριση ως προς την εμφάνιση των μεγάλων επιχειρήσεων στις Η.Π.Α., Βρετανία, Γερμανία και τονίζεται ο καταμερισμός εργασίας που υπάρχει ανάμεσα στις χώρες αυτές με την εξειδίκευση σε διαφορετικούς τομείς, όπως για παράδειγμα τη χημεία και τον εξηλεκτρισμό στη Γερμανία, τη μηχανολογία στις Η.Π.Α., τα εμπορικά δίκτυα στη Βρετανία. (A. Chandler Jr.). Τίθεται το ερώτημα στη συνέχεια αν οι μεγάλες επιχειρήσεις με την επέκταση που επεδίωξαν επέτυχαν ανάλογη συγκέντρωση στις νέες χώρες ενδιαφέροντος. Οι δείκτες που παρατίθενται (A. Teichova, P. Cottrell) οδηγούν στη διαπίστωση ότι ήδη υπήρχαν μεγάλες επιχειρήσεις στις χώρες της Κεντρικής, Ανατολικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης και προπολεμικά. Η μεταπολεμική διεύθυνση του ξένου κεφαλαίου όμως υπήρξε έντονη και ενίσχυσε την τάση συγκέντρωσης που ήδη είχε αρχίσει ενωρίτερα με εγχώρια κεφάλαια.

Διερευνάται ειδικότερα η περίπτωση των μεσαίων επιχειρήσεων στην Αυστρία (A. Mosser) και τεκμηριώνεται η διαδικασία συγκέντρωσης ευθύς μετά την κρίση των ετών 1901-1902. Η στρατηγική που ακολουθούσαν οι επιχειρήσεις εφαρμόζοντας την κάθετη, οριζόντια και διαγώνια ολοκλήρωση δεν οδηγούσε μόνον σε μεγαλύτερη τεχνικο-οικονομική πρόοδο αλλά αποσκοπούσε κυρίως στην αποτελεσματική κατάληψη και διατήρηση διεθνών αγορών. Επισημαίνεται επίσης η αποσύνθεση των παλιών αγορών και δομών και η εμφάνιση νέων, ενώ συνυπάρχουν στους κόλπους των επιχειρήσεων αρχαϊκές και σύγχρονες επενδυτικές μέθοδοι και στρατηγικές. Η πρακτική αυτή των επιχειρήσεων θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως προσπάθεια προσαρμογής στη δομή των αγορών, όπως έχει υποστηρίξει παλιότερα ο A. Gerschenkron, ή μπορεί να είναι φυσικό επακόλουθο της βιομηχανικής διαδικασίας που οδηγεί στη συγκέντρωση, όπως υποστηρίζει ο A. Chandler.

Το δεύτερο μέρος του Τόμου ασχολείται με τη δράση των γερμανικών επιχειρήσεων στην Ανατολική Ευρώπη. Ξεχωρίζει η μελέτη για τα Σωληνοουργεία Mannesmann (A. Teichova) που είχαν διάφορες παραγωγικές και άλλες μονάδες στην Αυστρία, Τσεχοσλοβακία, Βουλγαρία, Βρετανία, Ιρλανδία κλπ. Υποστηρίζεται ότι με τις μεταβολές των συνόρων, μετά την κατάρρευση της Αυστροουγγαρίας, η εταιρεία μεταβλήθηκε ουσιαστικά σε πολυεθνική αλλά λειτούργησε ανάλογα με τις ανάγκες και τις ευκαιρίες άλλοτε ως πολυεθνική και άλλοτε ως εθνική μεγάλη επιχείρηση με πολλά εξειδικευμένα τμήματα σε διάφορες περιοχές. Η στρατηγική της, εφαρμόζοντας μεθόδους κάθετης και οριζόντιας ολοκλήρωσης, επεδίωξε να εξασφαλίσει τόσο τις αναγκαίες πρώτες ύλες για την παραγωγή όσο και περισσότερες αγορές για τη διάθεση των προϊόντων της. Μεθοδολογικά, η μελέτη επισημαίνει τον κίνδυνο των υπερβολικών θεωρητικών γενικεύσεων για τη λειτουργία των μεγάλων επιχειρήσεων και των πολυεθνικών, ιδιαίτερα εκείνων που διαθέτουν μεγάλο δίκτυο εξειδικευμένων μονάδων παραγωγής και διάθεσης των προϊόντων τους.

Εξετάζονται επίσης οι περιπτώσεις της I. G. Farbenindustrie και της Siemens (V. Schröter, H. Schröter), στους τομείς των χημικών και του εξηλεκτρισμού. Στον πρώτο τομέα επιχειρήθηκε συγκεκριμένη στρατηγική άμεσων επενδύσεων στη Νοτιοανατολική Ευρώπη παρότι το κυριαρχικό ενδιαφέρον αφορούσε πωλήσεις χημικών προϊόντων. Ωστόσο, με την εφαρμογή προστατευτικών μέτρων από πολλές χώρες, έγινε απαραίτητη η παραγωγή εκτός Γερμανίας, ιδιαίτερα για τα φαρμακευτικά προϊόντα, κυρίως μετά το 1930. Η IG Farben επεδίωξε επίσης τη δημιουργία καρτέλ σε βιομηχανικά αναπτυσσόμενες χώρες όπως η Τσεχοσλοβακία.

Η Siemens, μία από τις μεγαλύτερες γερμανικές επιχειρήσεις του μεσοπολέμου ειδικευμένη σε παραγωγή ηλεκτρικού υλικού, είχε πάντοτε εξαγωγικό προσανατολισμό και ακολουθούσε εξαιρετικά συντηρητική πολιτική. Οι θυγατρικές της Telefunken και Osram ήλεγχαν εμπορικά και με εργοστάσια τις αγορές της Κεντρικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Η Osram είχε εργοστάσια στη Τσεχοσλοβακία, στην Ελλάδα και στην Πο-

λωνία. Ωστόσο, οι σημαντικές αποφάσεις για εξαγωγές προϊόντων λαμβάνονταν στα κεντρικά γραφεία στο Βερολίνο ενώ όσες αφορούσαν την Κεντρική και Νοτιοανατολική Ευρώπη στη Βιέννη που παρέμενε το κέντρο λήψης αποφάσεων γι' αυτές τις περιοχές. Τα νέα σύνορα που δημιουργήθηκαν από τη Συνθήκη του Τριανόν μεταξύ 1920 και 1923, ευνόησαν τη Siemens που εγκατέστησε εργοστάσια σε κάθε νέα χώρα, χωρίς όμως να ευνοεί την εκβιομηχάνιση των νέων χωρών αλλά επιδιώκοντας να διατηρεί τον όγκο πωλήσεων ανεπηρέαστο και ελεγχόμενο από τη Γερμανία εκτός αν μία αγορά κινδύνευε να χαθεί λόγω ανταγωνισμού. Τότε εγκαθιστούσε ταχύτατα εργοστάσια παραγωγής, όπως λ.χ. στη Τσεχοσλοβακία.

Ο ανταγωνισμός, στην περίοδο της κρίσης (1929-32) εντοπίστηκε στην παραχώρηση μονοπωλιακών συμβάσεων, π.χ. για τηλεφωνικά δίκτυα με ανταγωνιστές Σουηδούς, Άγγλους και Αμερικανούς. Ενώ αλλού απέτυχε, επέτυχε στην Ελλάδα να εξασφαλίσει το μονοπώλιο σε συνεργασία με τη Σουηδική Εταιρεία Ericsson. Η Ελλάδα ήταν σημαντική αγορά για τις γερμανικές εξαγωγές και οι διαπραγματεύσεις έγιναν απευθείας από το Βερολίνο αλλά με ισχυρό σύνδεσμο τον Α. Ζαχαρίου.

Το τρίτο μέρος αναφέρεται στη διείσδυση του γερμανικού και του σουηδικού κεφαλαίου στην ίδια περιοχή, με αιχμή την παραχώρηση μονοπωλίων ειδικότερα στην περίπτωση των σπέρτων (πυρίων). Τονίζεται και πάλι η προσπάθεια των ξένων εταιρειών — εδώ της Σουηδικής Σπιρτοβιομηχανίας — να κατακτήσει και να διατηρήσει νέες αγορές όπως η Τσεχοσλοβακία, η Βουλγαρία, η Ρουμανία και η Ελλάδα. Στην περίπτωση της τελευταίας, η Σουηδική Εταιρεία κατόρθωσε να εκτοπίσει την Αυστριακή ανταγωνίστρια της SOLO το 1920 (Ulla Vikander).

Το τέταρτο μέρος του τόμου αναφέρεται στη διείσδυση και στις σχέσεις του δυτικού κεφαλαίου με τις εμπορικές τράπεζες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (P. Cottrell).

Αφού επισημανθεί ο ρόλος της διπλωματίας, υποστηρίζεται ότι υπήρχαν ουσιώδεις διαφορές ανάμεσα στη Βρετανία και τη Γαλλία. Για τη Γαλλία φαίνεται πως η αγορά κεφαλαίων χρησιμοποιείτο σαν όργανο εφαρμογής της εξωτερικής πολιτικής, ενώ η Αγγλία ήταν λιγότερο πιεστική. Πάντως συμμεριζόταν τους φόβους για την ανασυγκρότηση της Γερμανίας. Έτσι η πολιτική του αγγλογαλλικού κεφαλαίου αποσκοπούσε στην απομόνωση της Γερμανίας από τις αγορές της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Τονίζεται ωστόσο ταυτόχρονα ότι η απόκτηση σημαντικών τμημάτων του μετοχικού κεφαλαίου κεντρο-ευρωπαϊκών τραπεζών ήταν επίσης αποτέλεσμα και της θέλησης των ανατολικών χωρών να εισαγάγουν ξένα κεφάλαια.

Πάντα στα πλαίσια σύγκρισης Βρετανίας και Γαλλίας αναφέρεται η περίπτωση της Banque de l'Union Parisienne (E. Bussiere) και των σχέσεών της με την Τράπεζα Αθηνών, και αξιολογείται ως απόπειρα της BUP να διατηρήσει την επιρροή της στην περιοχή φοβούμενη πιθανή επάνοδο τόσο της Γερμανίας όσο και της Βρετανίας και της Αμερικής. Από το 1928 εξάγει κεφάλαια στην Ελλάδα και δημιουργεί με την Τράπεζα Αθηνών την Γαλλοελληνική Υποθηκική Τράπεζα που ελεγχόταν από το συμβούλιο της στο Παρίσι. Για άλλες χώρες μεγαλύτερου ενδιαφέροντος απ' ότι η Ελλάδα, λ.χ. Ρουμανία, οι τραπεζικές επενδύσεις είναι μόνον ένα βήμα, σύμφωνα με τα συμπεράσματα της μελέτης, για την εξασφάλιση σημαντικότερων επιχειρήσεων όπως κρατικά δάνεια και βιομηχανικές επενδύσεις.

Εναλλακτική οπτική και νέα διάσταση στο επίμαχο θέμα της διείσδυσης του ξένου κεφαλαίου στην Νοτιοανατολική Ευρώπη προσφέρεται τέλος από τη μελέτη για την Ουγγαρία (G. Ranki). Η μελέτη αναφέρεται στην Ουγγρική Πιστωτική Τράπεζα η οποία σε μία πρώτη φάση επέτρεψε την είσοδο ξένου κεφαλαίου το 1920 ενθαρρύνοντας μάλιστα και τη δημιουργία καρτέλ. Μετά τον πόλεμο όμως αναθεώρησε την πολιτική της επιδιώ-

κοντας ν' αυξήσει την αυτονομία της έναντι του ξένου κεφαλαίου για να εξελιχθεί έτσι στον σπουδαιότερο επενδυτικό φορέα της Ουγγαρίας.

Η συλλογική αυτή εργασία, εκτός από τα υψηλού επιστημονικού επιπέδου άρθρα που συγκεντρώνει προσφέροντας πλούτο νέων πληροφοριών σ' ένα θέμα που επί χρόνια αποτέλεσε περισσότερο αντικείμενο ιδεολογικών αντιπαράθεσεων παρά επιστημονικού προβληματισμού, περιλαμβάνει επίσης και σχόλια στα κείμενα. Τα σχόλια παρουσιάζουν εξίσου σημαντικοί επιστήμονες και συμβάλλουν στην αποτελεσματική σχηματοποίηση / αποδέσμευση των ερωτημάτων και των προβλημάτων της οικονομικής ιστορίας και της ιστορίας επιχειρήσεων.

Η αξία ενός τέτοιου έργου είναι προφανής, ιδιαίτερα για την Ελλάδα, όπου θα μπορούσε να τροφοδοτήσει τις συζητήσεις για το ρόλο του ξένου κεφαλαίου και των πολυεθνικών με νέες οπτικές συνδέοντάς τις και με τη στρατηγική των ελληνικών επιχειρήσεων και τραπεζών στα πλαίσια της οικονομίας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΔΡΙΤΣΑ

Γρηγόρης Γρηγορίου, Μηνμες σε άσπρο και μαύρο. 1: Τα ήρωικά χρόνια. Λιγόκερως, 1988 (Κινηματογραφικό άρχειο, 102).

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται έντονο έκδοτικό ενδιαφέρον για θέματα που έχουν σχέση με τον κινηματογράφο, το οποίο ανταποκρίνεται, φαντάζομαι, σε ανάλογη ζήτηση του αναγνωστικού κοινού: βιογραφίες διάσημων ξένων σκηνοθετών και ήθοποιών, απομνημονεύματα, μεταφράσεις θεωρητικών έργων, φιλομορφίες, έκδοση σεναρίων.

Σ' αυτή την κίνηση, ο ελληνικός κινηματογράφος κρατάει πολύ μικρή θέση. Ωστόσο, ξεκινάν την εμφάνισή τους όρισμένες εργασίες, που αν και διαφορετικές μεταξύ τους ως προς το είδος ή την αριτιότητα, δεν παύουν να είναι σημαντικά βοηθήματα για τον έρευνητή της ιστορίας του ελληνικού κινηματογράφου. Αναφέρω ενδεικτικά την πολύ αξιόλογη μελέτη της Χρυσάνθης Σωτηροπούλου, *Ελληνική κινηματογραφία, 1965-1975: θεσμικό πλαίσιο - οικονομική κατάσταση*, Θεμέλιο 1989, όπου για πρώτη φορά συγκεντρώνονται και αναλύονται στοιχεία σχετικά με την παραγωγή και τη διακίνηση ελληνικών ταινιών, την κρατική πολιτική, τη σχέση ταινιών-κοινού, στο μεταβατικό διάστημα 1965-1975. Αναφέρω επίσης τη *Φιλομορφία ελληνικού κινηματογράφου (1914-1984)*, σύνταξη-επιμέλεια Στάθη Βαλούκου, Έταιρεία Ελλήνων Σκηνοθετών, 1984, που, παρά τις ατέλειές της, καθώς και την ελλειψη ενός γενικού εύρετηρίου ονομάτων, συγκεντρώνει σημαντικό αριθμό ταινιών και αποτελεί — από τη φύση της — βασικό βοήθημα για τους ενδιαφερόμενους. Τα τυχόν λάθη δεν αναιρούν τη χρησιμότητα της φιλομορφίας και το πρόβλημα του εύρετηρίου μπορεί

